

РОЗДІЛ 7. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

РОЛЬ ПЕДАГОГА В МОНТЕССОРИ-КЛАСІ

THE ROLE OF THE TEACHER IN THE MONTESSORI CLASSROOM

На основі теоретичного аналізу та практичного досвіду в статті визначено специфіку ролі педагога, який здійснює освітню діяльність у закладах дошкільної освіти за методом Марії Монтессорі. Ми з'ясували, що постать педагога в монтессорі-середовищі не є центральною, але водночас є ключовою, оскільки саме вона є наставником, провідником для дитини в процесі виховання та навчання. Педагог монтессорі-класу повинен вміти швидко адаптуватися до змін у поведінці та потребах дітей, забезпечуючи їх правильно організованим середовищем для роботи.

Монтессорі-вчитель – це дипломований педагог, який знає філософію методу, любить дітей та готовий до постійного навчання й особистісних внутрішніх змін. Специфіка роботи в методі Монтессорі потребує наявності або ж формування в педагога певних особистісних якостей: уміння не втручатися, доречно використовувати окремі слова та фрази, бути уважним до кожної дитини та вміти спостерігати. Спостереження – це основа діяльності вчителя за методом Монтессорі. Спостереження дозволяє педагогу вивчати дитину, визначати її інтереси, формувати індивідуальні плани роботи та спрямовувати її загальний розвиток.

У процесі наукового пошуку використано загальнологічні методи аналізу, синтезу та узагальнення проблематики ролі вчителя, як наставника, в монтессорі-класі. Біографічний метод став основою для дослідження, оскільки завдяки йому ми не тільки мали змогу розглянути ключові тези проблеми, але й торкнутися життєвих віх видатної педагога. Одним із важливих методів в контексті цього питання став метод спостереження за практичною діяльністю педагога й дитини в закладі дошкільної освіти в реальному часі. Саме він дозволяє наголосити на практичній значущості статті.

Ключові слова: особистість, педагог, наставник, дитина, монтессорі-клас, спостереження, самостійність.

Based on theoretical analysis and practical experience, the article identifies the specific role of the educator who implements educational activities in preschool institutions using the Maria Montessori method. We have found that the role of the educator in the Montessori environment is not central, but at the same time, it is crucial, as they act as a mentor and guide for the child in the process of education and upbringing. A Montessori teacher must be able to quickly adapt to changes in children's behavior and needs, providing them with a well-organized environment for work.

A Montessori teacher is a qualified educator who understands the philosophy of the method, loves children, and is ready for continuous learning and personal internal change. The specifics of working within the Montessori method require the teacher to possess or develop certain personal qualities: the ability to refrain from intervention, the appropriate use of specific words and phrases, attentiveness to each child, and strong observational skills. Observation is the foundation of a teacher's activity in the Montessori method. Observation allows the educator to study the child, determine their interests, develop individual work plans, and guide their overall development.

During the scientific inquiry, general logical methods of analysis, synthesis, and generalization of the teacher's role as a mentor in the Montessori classroom were used. The biographical method served as the basis for this research, as it enabled us not only to examine the key aspects of the issue but also to delve into the life milestones of the renowned educator. One of the important methods in this context was observing the practical activities of the teacher and child in a preschool institution in real-time, which underscores the practical significance of the article.

Key words: personality, teacher, mentor, child, Montessori class, observation, independence.

УДК 37.01/.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.47>

Баєнко А.О.,

аспірант кафедри педагогіки та методики викладання історії й суспільних дисциплін
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Бурхливий розвиток суспільства диктує нові вимоги до формування особистості, яка зможе легко адаптуватися до його викликів. Сьогодні світові потрібна «нова людина»: самостійна, дисциплінована, креативна, толерантна й впевнена в собі. Виникає потреба у вихованні особистості, яка може жити незалежно від думки інших, самостійно доглядати за собою та іншими, критично мислити та аналізувати події, які відбуваються навколо щодня. Забезпечити умови для формування саме такої особистості має можливість середовище, в якому учасники освітнього процесу здійснюють свою діяльність за методом Марії Монтессорі.

Усе більше закладів дошкільної освіти відмовляються від застарілих, нераціональних шляхів навчання й виховання, тим самим викликаючи потребу не тільки в реформуванні принципів освіти, але й в кардинальній зміні постаті педагога чи вихователя. Метод навчання та виховання, який запровадила видатна італійська жінка-педагог Марія Монтессорі, вже декілька десятиліть використовується в освітньому процесі закладів дошкільної освіти України. Однак, усе ще велика кількість питань виникає щодо його сутності й принципів, місця дитини в цій системі та ролі педагога в процесі формування особистості дитини зокрема. Учитель в монтессорі-класі – це

дослідник душі та природи дитини і його роль у цьому надважлива.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Базою в дослідженні будь-якого питання, що пов'язане з методом Марії Монтессорі, є безпосередньо її педагогічний доробок, що є першоджерелом. Педагогічну спадщину М. Монтессорі досліджували видатні українські педагоги: І. Дичківська, Т. Поніманська, Н. Лубенець, С. Русова, М. Чепіль, А. Ільченко, Н. Прибильська. Невід'ємною частиною дослідження є вивчення практичного аспекту проблеми та ознайомлення з досвідом закладів освіти, які застосовують метод Монтессорі в своїй освітній діяльності, що й висвітлювали в своїх роботах Т. Поніманська, Б. Жебровський, В. Горюнова. Специфіку ролі й місця педагога в педагогічній системі Монтессорі досліджували Т. Поніманська, І. Дичківська, К. Сумнітельний, С. Сумнітельна.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Запропоновано спосіб організації спостереження педагогом за дитиною в зручному форматі. Систематизовано ключові завдання діяльності вчителя, який працює за системою Монтессорі, що мають право на їх практичне застосування. Ми звернули увагу на важливість взаємодії педагога з батьками в процесі навчання й виховання дитини. Це питання є актуальним для подальших розвідок.

Мета статті полягає у висвітленні значення ролі педагога в закладах, що працюють за методом Марії Монтессорі, визначення загальних та специфічних вимог до його особистості.

Виклад основного матеріалу. Видатна італійська жінка Марія Монтессорі розпочала свій шлях у педагогічну царину з медицини. Близька колега Марії, Місіс Анна Маккероні, якось розповідала, що після закінчення свого навчання Монтессорі два роки працювала в лікарні; її спеціалізацією були нервові та психічні захворювання. Під час своєї роботи, як писала Місіс Анна, Марія Монтессорі зіткнулася з розумово-відсталими дітьми. Ці діти перебували в кімнаті, в якій були лавки для сидіння. У кімнаті не було нічого, що можна було б потримати в руках або з чим можна було б погратися [4].

Марія спілкувалася тоді з жінкою, яка доглядала цих дітей і розповіла, що вони були жадібні та брудні, бо кидали їжу на підлогу, підіймали її згодом та клали собі в рот. Доктор Монтессорі подивилася навколо й зрозуміла, що у приміщенні дійсно не було жодної речі, щоб потримати в руках, тому діти й брали крихти з підлоги, бо ця дія є практично інстинктивною для маленьких дітей, особливо для розумово відсталих.

Місіс Анна Маккероні також згадує, що після цієї ситуації Марія Монтессорі вирішила допомогти тим дітям і вирушила до Парижа, в Бурнівільський

інститут, де ретельно вивчала роботи Ітара й Сегена. Ця підготовка їй допомогла в подальшій роботі з римськими дітьми. Повернувшись, Монтессорі щодня по кілька годин займалася з розумово-відсталими дітьми й успіх був неймовірним. Монтессорі давала їм матеріал. Діти вчилися через дію. Вона спостерігала за дітьми й почала створювати все більше матеріалів. Марія відвела тих покинутих дітей до однієї місцевої початкової школи в Римі для обстеження разом із звичайними дітками. І її діти виконали завдання краще. Це було настільки незвично, що люди казали: «Ви зробили диво!». Сама ж Монтессорі бачила це «диво» в іншому [4].

«Дивом» для Марії Монтессорі завжди була сама дитина, як особистість, як один із суб'єктів педагогічних досліджень і не лише. Дитина, як вважала видатна педагог, – це істота, що є осторонь від соціальної організації, створеної дорослими; чужинець у штучному світі, створеному дорослими окремо від природи. Насправді, дитина значно відрізняється від дорослих тим, що вона по-іншому створює особистість. Для здійснення цього процесу в сприятливих та комфортних умовах для «нової» дитини необхідний «новий» педагог [6, с. 58–77].

На думку Марії Монтессорі, для «нова» дитина – та, яка проявляє характеристики нормалізованої. Нормалізація – це процес внутрішньої гармонізації дитини, який проявляється в прагненні до конструктивної самостійної діяльності, любові до тиші, співпраці з дорослими [5]. Щоб забезпечити такі умови для формування особистості дитини в монтессорі-середовищі потрібен новий учитель/гід, який розуміє потреби дитини й знає шляхи для навчання.

Марія Монтессорі винайшла для нового вчителя нове ім'я – the directress, тому що основна функція нового вчителя не стільки навчати, скільки спрямовувати природну енергію, що є в дітях. Педагог у класі, що працює за цим методом, є провідником для дитини в навчанні, його наставником [6, с. 162–163; 7]. Новий учитель має ставити себе на задній план, а в центрі уваги мають перебувати діти. Учитель повинен провести дослідження у двох галузях: він повинен добре знати, яку роботу йому слід виконувати й добре знати функцію матеріалу, тобто, знати засоби розвитку дитини. Складно підготувати такого вчителя тільки на теоретичній основі. Для якісної роботи в монтессорі-класі педагогу потрібні знання та матеріали (презентації в альбомі). Він може практикуватись у групі Монтессорі лише після здійснення власної практики. Новий учитель, як і дитина, повинен здобути досвід через власну діяльність.

Естетика в усьому й усюди – є одним із принципів методу Монтессорі. Ця риса характерна й для зовнішнього вигляду педагога. Педагог повинен

пам'ятати, що він – теж частина середовища й найживіша його частина. Учитель завжди має бути привабливим і приємним для дітей: охайним, гарно вдягненим, незворушним, уважним і сповненим гідності. Марія Монтессорі під час роботи з дітьми завжди була одягнута в одяг чорного кольору. Чорний – колір стриманості та елегантності. Волосся в педагога має бути зібране в пучок, або так, щоб не прикривало обличчя та очі. Важливим елементом під час презентації роботи з тим чи іншим Монтессорі-матеріалом є руки вчителя. На них не має бути довгих нігтів та яскравого манікюру, великих перстнів та браслетів. Усе це може відволікати дитину від найголовнішого – процесу роботи та пізнання [7, с. 305–306].

Кожна дитина особлива та унікальна, а тому їй притаманно здійснювати діяльність у своєму ритмі. Монтессорі-педагог повинен проявляти терпіння до дитини, яка працює на стільки швидко, як може. Терпіння, м'якість, увага до глибокого почуття гідності й повага до кожної дитини – ключові риси справжнього педагога методу Монтессорі. Потрібно приймати й розуміти кожну дитину й те, що вона робить чи не робить.

Метою виховання та навчання за методом Монтессорі є формування самостійної та незалежної особистості дитини. Золотим правилом роботи в монтессорі-класі є невтручання в діяльність дитини під час її роботи з матеріалами. Як тільки дитина зосередилась – поводимо себе так, ніби її не існує. Уміння не втручатися в педагога з'являється з досвідом і ніколи не дається легко. Тут роль педагога надважлива, адже йому потрібно не заважати, а слідувати за дитиною, скеровувати її діяльність та допомагати лише тоді, коли дитина сама попросить. Головним способом у реалізації цілі методу Монтессорі є спостереження вчителем за дитиною в класі. Марія Монтессорі говорила, що поки дитина вивчає себе сама й матеріал, який вона використовує, це дає їй змогу самій проводити контроль над помилками, то вчителю не залишається нічого іншого, окрім як спостерігати [2, с. 271].

Педагог монтессорі-класу кожного дня має спостерігати за дітьми: за їх інтересами, потребами, рівнем розвитку. Результати своїх спостережень, як практично доведено, раціонально занотовувати в спеціальні журнали або карти спостережень. У кожного наставника, який працює за методом Марії Монтессорі, вони можуть бути різні. Враховуючи практичний досвід, вважаємо, що в такі журнали потрібно фіксувати наступні дані:

- дата здійснення запису;
- ПІП дитини;
- кількість повних років;
- зона класу, в якій працювала дитина;
- матеріал, який обрала дитина самостійно/за пропозицією педагога;

- час діяльності дитини з тим чи іншим матеріалом;
- рівень зосередженості під час роботи;
- завершеність/незавершеність циклу роботи;
- кількість повторень;
- додаткові нотатки.

Розуміючи потреби дитини, педагог здійснює ротацію матеріалів для навчання та змінює загальом середовище класу. Наприклад, якщо наставник помітив за дитиною, що вона постійно плутає алгоритм сервірування столу, він може запропонувати їй відповідний матеріал для набуття такого досвіду на реальних матеріалах, що використовують дорослі в житті (рис. 1).

Із власного досвіду можемо сказати, що дуже важливо спостерігати за видом діяльності дитини, її рухами під час роботи щодня. Так ми не втрачимо можливість визначити, що дитина потребує в конкретний момент. Так, наприклад, під час роботи з дітьми віком від 2 до 4 років в приватному закладі за методом Монтессорі «NIDO» в місті Чернігів, удалося здійснити якісний аналіз діяльності дитини з подальшим визначенням вектору її потреб. Так, спостерігаючи за дівчинкою, якій було 2,6 років, помітили, що вона не може розстібнути самостійно кнопки на сукні, штанах тощо. Через свої невдачі вона засмучувалась. Педагог не нав'язливо, як наставник, уміло запропонував вихованниці матеріал – рамку з кнопками, яка є в класі (рис. 2). У результаті – дитина відпрацювала необхідну їй навичку й тепер здійснює цю дію самостійно в процесі самообслуговування.

Рис. 1. Робота дитини з матеріалом для сервірування столу

Рис. 2. Робота дитини з матеріалом «Рамка з кнопками»

Марія Монтессорі в одній із своїх праць зазначила, що той, хто застосовує її метод, навчає небагато чому, бо багато за чим спостерігає, але здебільшого спрямовує психічну діяльність дітей та їх психологічний розвиток [6]. Саме ця ідея стала поштовхом, як говорила Марія Монтессорі, до зміни назви «учитель» («teacher») на «наставник, гід» («directress»), адже педагог має насамперед скеровувати дитину та її діяльність. Педагог, який навчає дітей за методом Монтессорі має бути впевненим у двох переконаннях під час своєї діяльності: 1) відповідальність учителя в тому, щоб визначити напрямок роботи; 2) робота дитини полягає в особистому виконанні вправ та завдань. Видатна педагог говорила, якщо ці дві ідеї «міцно закарбувалися в свідомості людини», то можна починати раціонально застосовувати метод, що скеровує спонтанну освіту дитини та пояснює базові принципи. Основне завдання педагога – спрямовувати природний потенціал дитини [7, с. 297].

Педагог у світі методу Монтессорі є провідником не лише для дитини, але й для її батьків. Успішність та ефективність розвитку дитини залежить не лише від освітнього середовища в закладі дошкільної освіти, а й вдома. Вчитель є посередником, який допомагає батькам осягнути ключові засади й принципи методу Монтессорі. Важливо залучати батьків до освітнього процесу, пояснюючи їм, як можна підтримувати самостійність дитини поза межами закладу. Спільні святкові заходи, батьківські конференції, індивідуальні зустрічі – це ті форми взаємодії, які сприяють

зміцненню зв'язків сім'ї та дошкільних закладів. Батьки, отримуючи зворотній зв'язок від педагога, мають змогу слідкувати за прогресом дитини або ж спостерігати регрес, що дасть можливість окреслювати шляхи в подальшому процесі виховання та навчання дитини.

Монтессорі-педагог – той, хто розуміє це «нове ставлення» й правильно йому слідує, аж до найдрібніших деталей. Відтак, підготовка вчителів до роботи з методом Монтессорі значно відрізняється від більшості інших [7, с. 298]. Класичної педагогічної освіти, в цьому випадку, буде недостатньо. На сьогоднішній день в Україні є два основних осередки, де можна отримати Монтессорі-освіту: Український Монтессорі центр, Міжрегіональний інформаційний Монтессорі центр. Програма навчання в цих організаціях дещо відрізняється одна від одної, проте, головний зміст збережений. Майбутні монтессорі-педагоги зазвичай опановують теорію з курсів «Філософія методу Марії Монтессорі», «Метод спостереження», «Життєва практика», «Сенсорика», «Математика», «Розвиток мовлення», «природа і культура («Космос»)). Вивчення теоретичної частини обов'язково супроводжується практичним закріпленням знань у формі створення дидактичних матеріалів для роботи в класах, спостереженні за дітьми в процесі роботи в реальному часі.

Висновки. У ході проведеного дослідження з'ясовано, що підготовка вчителя до роботи в галузі Монтессорі-педагогіки потрібна не тільки професійна (знання теорії та реалізація вмій на практиці), але й психологічної. Педагог монтессорі-класу, насамперед, повинен бути готовим працювати в специфічній системі та переглянути свій світогляд. Наставник, у якого на першому місці буде не особистість дитини, не може працювати з Монтессорі методом. Ми з'ясували, що для педагога вкрай необхідно бути уважним та м'яким для покращення своїх навичок спостереження за дитиною в процесі її діяльності. Адже саме від вчителя в класі залежить як далі буде відбуватися формування особистості дитини. Завдання гіда в методі Монтессорі полягає не тільки в навчанні дитини, але й у створення сприятливого середовища, яке стимулює розвиток самостійності, ініціативності в дитини, її природного потенціалу. Подальші дослідження цього аспекту педагогічної спадщини Марії Монтессорі допоможуть удосконалити педагогічні практики й забезпечити здоровий розвиток особистості дитини.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Горюнова В.З. Асоціація Монтессорі-вчителів України. *Українська освіта*. Чому Марія Монтессорі? / За загал. ред.: Б.М. Жебровського; упоряд.

і літ.ред.: Н.П. Марченко. Київ: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2003. С. 28–30.

2. Дичківська І.М., Поніманська Т.І. М. Монтесорі: теорія і технологія: навч. посіб. Київ: Слово, 2009. С. 270–295.

3. Дичківська І.М. Педагогіка М. Монтесорі: виклики сучасності: монографія. Рівне: Волин. обереги, 2016. 384 с.

4. Марія Монтесорі URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%BE%D1%80%D1%96

D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%BE%D1%80%D1%96

5. Метод Монтесорі від А до Я: все про унікальну педагогічну систему URL: https://montessoriu.com/ua/metod_montessori/

6. Montessori Maria. The discovery of the Child. Madras, India: Theosophical Publishing House, 1948. 320 p.

7. Standing E.M. Maria Montessori: Her Life and Work. London: Hollis and Carter, 1957. 354 p.